

Шанскова Т. І. Сучасні пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків // Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до світового освітнього простору». К., 2019. № 6. Кн. 2 Т. 4 (82). С. 504 - 514

УДК 378.147: 373.3

Шанскова Т. І.
доцент кафедри дошкільної освіти
і педагогічних інновацій
Житомирського державного університету
імені Івана Франка,
доктор педагогічних наук, доцент
ORCIDID0000-0002-1204-0275

**СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО
ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ УРОКІВ**

Стаття присвячена особливостям проведення інтегрованих уроків у початкових класах відповідно до Концепції Нової української школи та професійної підготовки майбутніх учителів до цієї діяльності. Сучасний вчитель має бути глибоко обізнаним щодо освітніх вимог держави до початкової освіти загалом та інтегрованого навчання молодших школярів зокрема. Тому професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти до проведення інтегрованих уроків має враховувати соціальне замовлення суспільства щодо підготовки фахівців, базуватися на наукових підходах, сприяти формуванню позитивної

мотивації студентів щодо застосування інтегрованих форм навчання у початковій школі, набуттю відповідних знань та вмінь, формувати готовність до цієї діяльності та прагнення до подальшого саморозвитку та самореалізації.

Ключові слова: інтегроване навчання у початкових класах, інтеграція в освіті, інтегрований урок, філософський, синергетичний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, культурологічний підхід до інтегрованого навчання в початковій школі, функції інтегрованого уроку, принципи проведення інтегрованих уроків, підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків.

Статья посвящена особенностям проведения интегрированных уроков в начальных классах в соответствии с Концепцией Новой украинской школы и профессиональной подготовки будущих учителей к этой деятельности. Современный учитель должен быть глубоко осведомленным относительно образовательных требований государства к начальному образованию в целом и интегрированного обучения младших школьников в частности.

Таким образом, профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы в высших учебных заведениях к проведению интегрированных уроков должна учитывать социальный заказ общества по подготовке специалистов, базироваться на научных подходах, способствовать формированию положительной мотивации студентов к проведению интегрированных форм обучения в начальной школе, приобретению соответствующих знаний и умений, а также формировать готовность к этой деятельности и стремление к дальнейшему саморазвитию и самореализации.

Ключевые слова: интегрированное обучение в начальных классах, интеграция в образовании, интегрированный урок, философский, синергетический, компетентностный, личностно-ориентированный, культурологический подход к интегрированному обучению в начальной

школе, функции интегрированного урока, принципы проведения интегрированных уроком, подготовка будущих учителей начальной школы к проведению интегрированных уроков. The article is devoted to the peculiarities of conducting integrated lessons in primary school in accordance with the Concept of the New Ukrainian School and training of future teachers for this activity. A modern teacher should be extremely knowledgeable about state educational requirements for primary education in general and for integrated education for primary-school pupils in particular. Thus, the professional training for conducting integrated lessons for future primary school teachers in higher education institutions should take into account the social priorities to the training of specialists, be based on scientific approaches, promote the formation of positive motivation of students about the implementation of integrated forms of education in primary school and the acquisition of relevant knowledge and skills, form readiness for this activity and desire for the further self-development and self-realization.

Key words: integrated learning in primary school, integration in education, integrated lesson, philosophical, synergetic, competence-based, person-oriented, culturological approach to integrated learning in primary school, functions of integrated lesson, principles of conducting integrated lessons, training for future primary school teachers for conducting integrated lessons.

Постановка проблеми. В умовах реформування початкової освіти відповідно до Концепції Нової української школи велику увагу приділено інтегрованому навчанню молодших школярів. Інтеграція навчальних дисциплін в єдине ціле сприяє цілісному сприйманню учнем оточуючого світу, формуванню його творчого мислення та емоційному розвитку. Тобто інтеграція навчального процесу передбачає застосування механізмів створення освітньо-розвивального середовища.

Основні пріоритети реформування освітньої галузі визначені у Концепції Нової української школи та у Державному стандарті початкової

освіти. Так, зміст початкової освіти представлено в дев'яти освітніх галузях: мовно-літературній, математичній, природничій, технологічній, інформатичній, соціальній і здоров'язбережувальній, фізкультурній, громадянській та історичній, мистецькій. Кожну галузь охарактеризовано через загальні результати навчання та обов'язкові результати навчання здобувачів освіти.

Впровадження інтегрованого навчання у початкових класах потребує відповідної кваліфікації вчителів. Так, у «Програмі незалежного тестування для вчителів початкової школи закладів загальної середньої освіти» окремо прописані знання та вміння щодо викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Учитель має знати вимоги до матеріального забезпечення вивчення курсу, етапи проектної діяльності, методи та прийоми роботи на кожному етапі проекту, прийоми навчання учнів через діяльність та гру, методiku формування природничих, інформатичних та соціальних уявлень та понять, етапи створення Лепбуків.

Вчитель має розуміти логіку формування природничих та соціальних уявлень та понять в учнів, важливість екологічної освіти на навчальних заняттях курсу «Я досліджую світ» та його доцільність для розвитку алгоритмічного, системного й обчислювального мислення учнів. Вчитель повинен уміти планувати та розробляти навчальні заняття з інтегрованого курсу «Я досліджую світ», екскурсії (природничі, культурознавчі, виробничі, сільськогосподарські), формулювати проблемні ситуації та проблемні запитання, аналізувати інтелектуальні карти для організації навчального змісту курсу та доцільність використання конкретного обладнання під час вивчення окремих тем [4].

Таким чином, зазначені вимоги до кваліфікації вчителя початкових класів щодо проведення інтегрованих уроків мають бути враховані у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти. Водночас у педагогічній науці процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтегрованих форм

організації навчального процесу відповідно до Концепції нової української школи ще не став предметом спеціального дослідження.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Розробка теоретичних основ інтеграції в освіті була започаткована Я. А. Коменським, Дж. Дьюї, К. Ушинським, В. Сухомлинським та іншими. Вітчизняні та зарубіжні педагоги підкреслювали значущість інтеграції змісту навчального матеріалу з метою найповнішого розкриття цілісної картини світу. Так, Я. А. Коменським вважав, що для формування цілісної системи знань важливо послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами та підкреслював, що все, що перебуває у взаємозв'язку, має вивчатися в такому ж зв'язку.[2, с. 365].

К. Ушинський передбачив у курсі навчання грамоти одночасне формування двох найважливіших типів умінь учнів - читання і письма. В. Сухомлинський запропонував «уроки мислення в природі» як об'єднання ключових видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення) з метою навчання, виховання і розвитку дітей.

Сучасна педагогіка розглядає інтегроване навчання як систему, що поєднує знання з різних навчальних предметів у єдине ціле, та спрямована на формування в учнів цілісного сприйняття світу.

Аналіз наукової літератури щодо різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення інтегрованих уроків свідчить що основними джерелами осмислення означеної проблеми є:

- обґрунтування теоретичних засад професійної підготовки майбутніх вчителів (О. Абдулліна, С. Архангельський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, М. Лещенко, Н. Ничкало, Л. Пуховська, С. Сисоєва, В. Сластьонін та інші, зокрема вчителів початкових класів (Н. Бібік, О. Глузман, П. Гусак, О. Савченко, Л. Хомич та інші);

- висвітлення основ педагогічної інтеграції (В. Безрукова, Т. Дмитренко, В. Доманський, І. Климова, І. Колеснікова, М. Прокоф'єва, І. Ревенко та інші);

- розроблення інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти та шляхів його засвоєння (С. Гончаренко, В. Горшкова, Ю. Колесніченко, Ю. Сьомін, Ю.Тюнников та інші).

Тобто у сучасній педагогічній науці інтеграція розглядається як процес і результат розвитку, що пов'язаний з поєднанням в єдине ціле відокремлених раніше частин. Інтеграція в освіті повинна мати певні цілі, особливості, базуватися на відповідних принципах та характеризуватися власним змістом, формами та методами навчання. Результатом інтеграції в освіті є якісні зміни кожного елемента новоутвореної освітньої системи.

Таким чином, сучасні освітні запити до початкової школи вимагають від вчителів готовності впроваджувати інтегроване навчання молодших школярів, що потребує необхідної професійної підготовки. Тому **метою статті** є розкриття особливостей професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до проведення інтегрованих уроків та можливостей інтегрованого навчання молодших школярів відповідно до Концепції Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У словнику «Професійна освіта» поняття «інтеграція» трактується (від лат. integration – поповнення, відновлення) як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин, а «інтеграція навчання» розглядається як відбір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів для цілісного і різнобічного вивчення важливих наскрізних тем (тематична інтеграція) [5,с. 129].

Інтеграція – це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами. У результаті інтеграції формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими

властивостями, у структурі якої зберігаються індивідуальні характеристики вихідних елементів.

Інтеграція в освіті є фактором розвитку освітніх систем, процесом і результатом взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростанням системності знань учнів. Інтегроване навчання ґрунтується на комплексному підході.

Отже, інтеграція - це процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності, а інтегроване навчання розглядається через призму цілісної картини світу і не ділиться на окремі предмети.

Відповідно світовим стандартам освіти розробка державних стандартів середньої освіти в Україні базується на філософському підході до інтеграції різнорідних знань, поглядів на людину і суспільство, гуманізації та гуманітаризації освіти. Цього вимагає і завдання формування планетарного мислення сучасної людини. Тому відповідно і професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів доцільно здійснювати з урахуванням наукових підходів.

Так, теоретичні аспекти інтеграції з позиції філософії висвітлено у *теорії інтеграції* Н. Депенчук та С. Кримського, які розглядають інтеграцію як підвищення системності наукового знання, як міждисциплінарну кооперацію та рух до єдиної наукової картини світу, до єдності методологічної самосвідомості науки, до цілісності системи світоглядних (ціннісно-сміслових орієнтирів) наукового пізнання [1]. Розкриттю проблем інтеграції з позицій філософії сприяє діалектичний метод пізнання дійсності, співвідношення філософських категорій «загальне», «особливе», «одиничне», філософські положення про єдність і нероздільність об'єктивно існуючого оточуючого світу. Таким чином, з позиції філософії інтеграцію можна розглядати як частину процесу розвитку, а інтегруючим фактором виступає наукова картина оточуючого світу.

З позиції *синергетичного* підходу освіта розглядається як самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що співвідноситься з образами сучасного світу та ідеалами культури. Самоорганізація в синергетичному розумінні – це створення власного «Я» в системі «людина – суспільство» [7].

Завдяки синергетиці людина, суспільство, цивілізація, культура, жива і нежива природа, Всесвіт вивчаються не як частини, а як єдина цілісна глобальна самоорганізуюча система. Синергетичний підхід у початковій освіті створює умови для інтеграції міждисциплінарних знань та розкриття спільності явищ і процесів різної природи, сприяє усвідомленню молодшого школяра себе особистості, а також як частини природи, суспільства, Всесвіту.

Компетентнісний підхід до інтеграції у початковій освіті висвітлено у Концепції нової української школи, де зазначено, що знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Спільними для всіх компетентностей визначено уміння читати і розуміти прочитане, усно і письмово висловлювати думку, вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, конструктивно керувати емоціями, а також здатність логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати в команді, виявляти ініціативу, творити, застосовувати емоційний інтелект, володіти критичним мисленням [3]. Компетенції є інтегрованим результатом навчальної діяльності учнів і формуються передусім завдяки опануванню інтегрального змісту початкової освіти.

Особистісно-орієнтований підхід сприяє забезпеченню свободи вибору змісту освіти щодо задоволення освітніх, духовних потреб молодшого школяра. Зміст освіти спрямований на створення інноваційних перетворень у процесі навчання, що вимагає від вчителя складання розвивальних завдань, які спрямовують учнів до самостійних відкриттів, отримання нового досвіду. Особистісно-орієнтований підхід підкріплює

значимість та необхідність розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра (відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення).

Відповідно до *культурологічного* підходу зміст навчального матеріалу представлено не тільки знаннями і вміннями за зразком, але ітакими компонентами, як досвід емоційно-ціннісних відносин (до природи, себе, свого організму, здоров'я, своєї країни); досвід творчої діяльності (вміння використовувати засвоєні знання в змінній і новій ситуації, створення оригінальних освітніх продуктів у вигляді загадок, колажів, плакатів і тощо).

У системі професійної підготовки майбутнього вчителя велика роль належить взаємодії дидактики та окремих методик, що сприяє формуванню у студентів знань й умінь інтегрувати зміст предметів початкової школи. Формуванню у студентів умінь проводити інтегровані уроки сприяє теоретичне осмислення принципу інтеграції змісту навчальних предметів початкової школи, розкриття структури та особливостей побудови різних видів інтегрованих уроків та здійснення інтегрованого навчання молодших школярів під час проведення педагогічної практики.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків є процесом навчання у закладах вищої освіти, що забезпечує їх готовність до такого виду діяльності. Готовність визначається як інтегрована характеристика результату професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків і передбачає сформованість таких структурних складників, як:

- ціннісно-мотиваційна готовність характеризується ціннісними орієнтаціями, потребами, інтересами, мотивами, цілями, переконаннями, що забезпечують усвідомлення й позитивне ставлення студента до формування в учнів цілісних уявлень про навколишній світ, а також включає активність і зацікавленість щодо оволодіння теорією та практикою

застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі;

- науково-теоретична готовність передбачає опанування студентами системи психолого-педагогічних, предметно-методичних знань та уявлень про сучасні інтеграційні тенденції й процеси в початковій освіті, про загальнонауковий аспект понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція», «інтегровані організаційні форми», про алгоритми інтеграції змісту початкової освіти й форми його засвоєння; про базові поняття та надпредметні (ключові), міжпредметні, предметні компетентності, що забезпечує початкова освіта; про види інтегрованих форм організації навчання молодших школярів, способи їх упровадження, функції й результати навчання на інтегрованій основі;

- практична готовність полягає в оволодінні сукупністю вмінь, спрямованих на успішне використання інтегрованих форм організації навчання, сприяють прагненню до професійного самовдосконалення фахівця;

- особистісна готовність забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження.

З метою формування у студентів готовності до проведення інтегрованого навчання у початковій школі у зміст лекційних курсів педагогічного і методичного спрямування необхідно включати відомості щодо сучасних суспільних вимог до початкової освіти, особливостей Нової української школи, сучасних вітчизняних та зарубіжних концепцій інтегрованого навчання у початковій школі.

На думку М. Пушкарьової, інтегрований урок – це спеціально організований урок, мета якого може бути досягнута лише при об'єднанні знань з різних предметів, спрямованих на розгляд і вирішення будь-якої прикладної проблеми, що дозволяє домогтися цілісного, синтезованого сприйняття учнями досліджуваного питання, яке має спрямованість [6].

Відомий український педагог О. Савченко зазначила, що метою інтегрованих уроків у початковій школі є створення передумов для всебічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уваги, формування позитивного емоційного ставлення до пізнання, творчих пізнавальних здібностей учнів, цілісного світогляду, а також активізація пізнавальної діяльності, підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу, формування навичок самостійної роботи школярів з довідковою літературою, таблицями, опорними схемами, підвищення інтересу до матеріалу, що вивчається, ефективна реалізація розвивально-виховної функції навчання. У своїх працях авторка пояснює відмінність інтегрованих уроків від використання міжпредметних зв'язків. Особливістю інтегрованого уроку є поєднання блоків знань із різних предметів, що підпорядковані одній темі.

Інтегровані уроки виконують функції, що за змістом дещо відрізняються від функцій "класичного" уроку:

1. Методологічна функція сприяє формуванню в учнів сучасних уявлень щодо дисциплін, які вивчаються в межах інтегрованого уроку.
2. Освітня функція спрямована на формування в учнів системного бачення взаємозв'язку окремих частин системи, глибини та цілісності її пізнання.
3. Розвивальна функція сприяє формуванню пізнавальної активності учнів, розширенню світогляду, подоланню інертності мислення.
4. Виховна функція відображає політехнічну спрямованість теми та змісту інтегрованого уроку.
5. Конструктивна функція передбачає вдосконалення змісту навчального матеріалу, а також форм і методів організації навчання.

Вчитель початкової школи при проведенні інтегрованих уроків має враховувати принципи природовідповідності, науковості, цілісного уявлення про оточуючий світ, синтезу знань, діяльності, практичної значущості навчання, варіативності.

1. Відповідно принципу природовідповідності навчальний процес проектується відповідно природнього розвитку молодших школярів, їх вікових можливостей. проектування навчального процесу здійснюється з урахуванням потреби молодших школярів в наочно-образному сприйманні дійсності, в ігровій діяльності.

2. Принцип науковості підкреслює вагомість не тільки формування учнів наукової картини світу, а також і вміння застосовувати їх у власній діяльності.

3. Принцип цілісного уявлення про оточуючий світ сприяє формуванню в дитини узагальненого цілісного уявлення про навколишній світ (природу, культуру, науку, суспільство, людину), про роль і місце кожної сфери в системі знань.

4. Принцип синтезу знань акцентує увагу на синтезованому, систематизованому сприйнятті учнів досліджуваних з тієї чи іншої теми питань, сприяє розвитку широти їх мислення.

5. Принцип діяльності акцентує увагу на формуванні особистості учня, що здійснюється у процесі його власної діяльності, спрямованої на «відкриття» нового знання.

6. Принцип практичної значущості навчання передбачає обов'язкову реалізацію розглянутої проблеми в практичній ситуації, посилює практичну спрямованість навчання, що розвиває критичність мислення молодших школярів, здатність зіставляти теорію з практикою.

7. Принцип варіативності передбачає розвиток в учнів варіативного мислення, тобто розуміння можливості різних варіантів розв'язання завдань і формування вмінь знаходити нові підходи до відомої ситуації, нестандартні способи вирішення проблеми, що сприяють розвитку гнучкості та оригінальності мислення.

Успішне проведення інтегрованих уроків вимагає від вчителярічного календарного планування, формулювання загальних понять, узгодження часу їх вивчення, вибір форм та методів подання навчального матеріалу,

планування тематики, «конструювання» заняття, визначення завдань уроку, а також ретельного вибору оптимального навантаження учнів різноманітними видами діяльності під час уроку та доцільного добору дидактичного матеріалу.

На практичних заняттях майбутні вчителі набувають вмінь будувати різні типи інтегрованих уроків відповідно змістуосвітніх галузей, розробляти плани-конспекти. Прикладом інтегрованої дисципліни у початковій школі є предмет «Я досліджую світ», зміст якого має органічне поєднання освітніх галузей «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична», «Математична», «Технологічна».

Назва інтегрованого курсу орієнтує вчителя організовувати дослідницьку діяльність першокласників. Для формування дослідницьких умінь важливо ознайомити учнів із способами пізнання навколишнього світу (спостереження, дослідження, опрацювання різних джерел інформації).

З метою набуття студентами вмінь тематичного та перспективного планування інтегрованих уроків у початковій школі на практичних заняттях розглядаються приклади такої діяльності. Так, календарно-тематичне планування уроків «Я досліджую світ» (за підручником «Я досліджую світ», автори: О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко — К. : Світич, 2018) [8] включає розподілення тем курсу за семестрами та за тижнями. Наприклад, тема першого тижня навчання має назву «Я – школяр / Я – школярка» включає зміст природничої, соціально і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, мовної та метематичної освітніх галузей і вивчається сім годин на тиждень.

Висновки. Таким чином, професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення інтегрованих уроків повинна відповідати новим соціальним запитам суспільства до такої діяльності. Вона має

базуватися на таких філософському, синергетичному, компетентнісному, особистісно-орієнтованому та культурологічному наукових підходах до інтеграції в сучасному освітньому процесі, сприяти формуванню готовності студентів до активного застосування інтегрованих форм навчання у початковій школі та здійснюватися через оновлення змісту, форм і методів навчання у закладах вищої освіти педагогічного профілю відповідно до потреб економічного й соціального розвитку держави, вимог Болонського процесу на основі впровадження результатів сучасних наукових досліджень, широкого використання вітчизняного та зарубіжного досвіду в сфері професійної підготовки.

Список використаних джерел:

1. Депенчук Н. П., Крымский С. Б. Интегративная тенденция в развитии знания // Единство научного знания. - М. : Наука, 1988. С. 133.
2. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / М. : Педагогика, 1982. Т. 1. 656 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи URL : <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczya.pdf>(дата звернення: 18.01.2019).
4. Програма незалежного тестування для вчителів початкової школи закладів загальної середньої освіти» URL :<http://osvita.ua/school/reform/62937/>(дата звернення: 20.01.2019).
5. Професійна освіта: Словник. Навч. посібник / Уклад.С. У. Гончаренко та ін., За ред. Н. Г. Ничкало. К.: Вища шк. 2000. 280 с.
6. Пушкарьова Т.Програма інтегрованого курсу «Навколишній світ»/ Початкова школа. 2001, №8. С.31–36.
7. Робуль О. Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти // Філософія освіти. 2006, № 1(3). С. 35–41

8. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.) / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. К. : Світич, 2018. Ч. 1. С.4–6

References:

1. Depenchuk, N.P.& Krymskiy, S.B., (1988)*Integrativnaya tendentsiya v razvitii znaniya*[*Integrative tendency in the development of knowledge*]. Yedinstvo nauchnogo znaniya–Unity of scientific knowledge(p. 133).Moskow: Nauka[in Russian].

2. Komenskiy YA. A. (1982).*Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya. [Selected pedagogical works]*.(Vols. 1-2). YA. A. Komenskiy. Moskow: Pedagogika[in Russian].

3. Nova ukrayins'ka shkola. Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual Principles of Reforming secondary school]. mon.gov.ua/Novyny%202016/12/05/konczepczyia.pdf
Retrieved from :<http://mon.gov.ua/Novyny%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

4.
«Prohramanezalezhnohotestuvannyadlyavchytelivpochatkovoyishkolyzakladihv ahal'noyiseredn'oyiosvity» [Independent testing program for primary school teachers in general secondary education]osvita.ua/school/reform/62937/ Retrieved from: <http://osvita.ua/school/reform/62937/>

5. Profesiyna osvita: Slovyk. Navch. Posibnyk (2000). [Professional educationSlovyk Navch Posibnyk] N. H. Nychkalo. (Ed.).Kyiv: Vyscha shkola[in Ukrainian].

6. Pushkar'ova,T. (2001)Prohramaintehrovanohokursu «Navkolyshniysvit»[Program of the integrated course «The surrounding world»]. *Pochatkovashkola – Elementary School*, 8,31-36[in Ukrainian].

7. Robul', A.

(2006) Sinergetika kak innovatsionnaya metodologiya pedagogicheskogo obrazovaniya [Synergetics as an innovative methodology of pedagogical education]. *Filosofiya obrazovaniya – educational philosophy*, 1 (3), 35-41. [in Ukrainian].

8. Voloshchenko O.V., Kozak O.P., Ostapenko H.S.

(2018). *Yadoslidzhuyusvit [I explore the world]*. Kyiv: Svitych [in Ukrainian].